

Posudok k vymenúvaciemu konaniu doc. Mgr. Martiny Ivanovej, PhD., za profesorku v odbore habilitačného konania a inauguračného konania slovenský jazyk a literatúra

Predložený prehľad výsledkov pedagogickej a vedeckovýskumnej činnosti vrátane doposiaľ riešených výskumných projektov a ohlasov na publikačnú činnosť a, samozrejme, aj štúdium publikovaných prác doc. M. Ivanovej ukazujú, že v „dichotómii“ aspektov pedagogickosť – odbornosť doc. Ivanová kladie na prvé miesto odbornosť, od ktorej závisí alebo s ktorou priamo súvisí kvalita výchovno-vzdelávacej práce. Orientácia vedeckovýskumnej práce uchádzačky sa priamo premieta jednak do disciplín, ktoré doc. Ivanová na FF PU vyučuje (hlavne morfológiu a syntax), jednak ju reflektujú témy bakalárskych, diplomových a doktorandských prác, ktoré vznikli pod jej vedením. Dominujúcu morfológickú a syntaktickú tematiku dopĺňajú práce z lexikológie, derivatológie, morfematiky a štylistiky, resp. lingvistickej pragmatiky, teda z disciplín, ktoré významne rozširujú vedeckovýskumný diapazón doc. M. Ivanovej. V poslednom období sem patrí aj problematika slovenčiny ako cudzieho jazyka.

Na vedecký rast doc. M. Ivanovej mala pozitívny vplyv najprv skutočnosť, že hneď po skončení vysokoškolského štúdia pokračovala v doktorandskom štúdiu na FF PU v Prešove a po jeho ukončení zostala pracovať vo vedecky plodnom prostredí filologických (slovakistických) pracovísk Prešovskej univerzity. Ako sa uvádza v doklade o vlastnej vedeckej škole, pre teoreticko-metodologickú orientáciu, ale aj pre tematické zacielenie jej vedeckovýskumnej práce mal veľký význam priamy pracovný kontakt a spolupráca s významnými osobnosťami prešovskej lingvistiky – Jurajom Furdíkom, Jánom Sabolom, Miloslavou Sokolovou, Danielou Slančovou a Jolanou Nižníkovou.

Širší okruh lingvistickej bádateľskej práce doc. M. Ivanovej zahŕňajúci viacero vedných disciplín (morfológiu, syntax, lexikológiu, lexikografiu) možno zúžiť v podstate na dve sféry: gramatiku, resp. morfosyntax (problematika valencie a modálnosti) a lexikológiu (vrátane morfematiky a lexikografie). V takto vymedzenom vedeckovýskumnom rámci však dominuje problematika valenčnej syntaxe s jej rôznorodými aspektmi vrátane lexikografického spracovania slovesnej valencie. Z hľadiska vedeckého prínosu práce doc. Ivanovej pre slovenskú jazykovedu na druhom mieste by sme uviedli spracovanie problematiky modálnosti v slovenčine. Veľkým prínosom pre slovenskú lexikografiu sú aj niektoré špecializované slovníky (*Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe* /2014/, *Slovník koreňových morfém slovenčiny* /2005/), na vypracovaní ktorých sa doc. M. Ivanová ako spoluautorka veľkou mierou podieľala. Uvedomujúc si skutočnosť, že na komplexný opis a najmä výklad jazykových javov nepostačuje

systémovolingvistický postup, doc. Ivanová sa niekde v polovici svojej bádateľskej práce orientuje na skúmanie jazyka ako kognitívnej reality. Výsledkom takto zacieleného výskumu bola najmä monografia *Sloveso vo svetle kognitívnej lingvistiky* (2013, v spoluautorstve s Miroslavou Kyseľovou) a niekoľko štúdií publikovaných v domácich a zahraničných časopisoch a zborníkoch (vrátane elektronických vydání). Možnosti a zrejme aj efekty a výhody korpusovo zameraného výskumu jazyka (najmä syntaxe) prezentuje jednak v množstve štúdií, jednak ako spolueditorka zborníka *Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli* (2006).

Ako sme naznačili v doterajšej časti posudku, výsledky takto profilovanej vedeckovýskumnej práce doc. M. Ivanovej sú doložené viacerými hodnotnými publikačnými výstupmi, z ktorých viaceré vyplňajú medzery v doterajšom výskume (najmä) morfosyntaxe a lexikológii slovenského jazyka a niektoré majú priamy dosah na pedagogickú prax. K tým prvým patrí napríklad *Valenčný slovník slovenského jazyka na korpusovom základe* (2014; v spoluautorstve s M. Sokolovou, M. Kyseľovou a V. Perovskou), ktorý sa stal materiálom základnou najmä pre monografické kompendium *Vybrané aspekty valencie verb v slovenčine* (2017; v spoluautorstve), analyzujúce gramatický systém slovenského jazyka z pozície valenčnej gramatiky. Pri tomto diele sa žiada vyzdvihnúť dôkladnú analýzu rôznych aspektov slovesa viažucich sa na valenciu verbálnych jednotiek v slovenčine. Táto analýza presahuje oblasť slovesa a tým sa do značnej miery rozširuje a prehĺbuje poznanie aj ďalších sfér morfosyntaxe súčasnej slovenčiny. Monografia *Vybrané aspekty valencie verb v slovenčine* sa teda neobmedzuje na tradičné otázky vymedzenia obligatórnych, potenciálnych a fakultatívnych doplnení, ale podrobnejšie rozpracúva napríklad sémantickú klasifikáciu slovies vrátane dôkladného opisu neplnovýznamových verb, reflexívnosť slovies, recipocitu, gramatické a sémantické modifikácie valencie, idiomatické významy a pod. Osobitne sa mi žiada vyzdvihnúť poslednú, rozsahom nie veľkú kapitolu, v ktorej sa M. Ivanová v spoluautorstve s E. Eddy venuje kontrastívnej analýze niekoľkých slovies v slovenčine a angličtine označujúcich psychofyzické stavy. Takéto výskumy jednak ozrejmujú zhody a rozdiely v štruktúre slovesnej valencie skúmaných jazykov, jednak prispievajú k budovaniu bilingválnych alebo aj multilingválnych slovníkov. Signifikantné sú aj kognitívningvistické aspekty tohto postupu, medzi ktoré patrí aj opis konceptuálnych rozdielov medzi konfrontovanými jazykmi. Takto zacielený výskum slovesnej valencie bude veľkým prínosom aj pre oblasť strojového prekladu.

Pri spracovaní spomenutých aspektov valencie verb v slovenčine sa vychádza z toho, že ústredným pojmom valenčnej teórie je sloveso v pozícii vetného predikátu. Problematické sa mi však vidí hyperbolizovanie úlohy slovesa (v pozícii predikátu) pri generovaní vetnej štruktúry. Napríklad v úvode k spomínanej monografii sa na s. 16 konštatuje, že „sloveso určuje nielen to, či

záväzným komponentom vetnej štruktúry bude objekt..., ale rozhoduje aj o [...] tom, či bude ľavoutenčným participantom aktívny činiteľ slovesného deja, nositeľ, deja, stavu, vlastnosti a pod....“ Je to naozaj tak, že produkcia vety vrátane jej štruktúrovania sa začína od slovesa? Hovoriaci/píšuci si pri produkcii vety najprv zvolí (plnovýznamové) sloveso (v určitom tvare) ako východisko tvorby výpovede/vety a v závislosti od jeho sémantiky pričleňuje k nemu z ľavej aj z pravej strany ďalšie komponenty? V tejto súvislosti bude azda vhodné pripomenúť si náhľad F. Miku, že veta by sa mala analyzovať tak, ako sa tvorí, a že tvorba vety sa nezačína od slovesa, ale od „faktu“ „ako elementárnej tematickej jednotky“ (*Aspekty literárneho textu*, 1989, s. 14; táto problematika sa preberá na s. 12- 28). To značí, že pri skúmaní produkcie vety (napríklad prototypovej vety so štruktúrou Sn – VF – Sak,) treba vychádzať z jej výpovedného rozmeru, t.j. hlavne z jej informačnej štruktúry, zahŕňajúcej tému (to, o čom sa hovorí) a rému (čo sa o tom/o téme hovorí, resp. východisko výpovede – jadro výpovede). . Pri produkcii prototypovej slovenskej, ale aj anglickej, nemeckej vety a viet mnohých ďalších jazykov na začiatku stojí téma, t. j. „to , o čom sa vo vete hovorí“, reprezentovaná gramatickým podmetom, a na druhom mieste réma, t. j. „to, čo sa o téme hovorí“, reprezentovaná slovesným prísudkom a jeho pravovalenčnými „doplneniami“. Pri výklade algoritmu tvorby vety F. Miko hovorí o „zakladajúcej úlohe“ substantív a verb, ale zároveň poukazuje na ich vzájomnú hierarchiu: „sloveso sa pripína na substantívum (substantívum teda je „najvyšší rang slova“ – tamže, s. 18). V súlade s F. Mikom uznávame bohatý konštrukčný potenciál slovesa, ale pokladáme za nenáležité sloveso hyperbolizovať a substantívum v nominatíve degradovať „na „participanta“ deja (je to dosť povrchný, mechanický pohľad na vec)“ (tamže, s. 22). Porov. aj konštatovanie v MSJ (s. 360): „Slovesá ako slovný druh predpokladajú nadradenú vec pomenovanú podstatným menom alebo zámenom.“

Okrem toho Tesniérova a tesniérovská degradácia subjektu vety na úroveň ostatných prvkov valenčnej štruktúry slovesa je v slovenčine a v ostatných slovanských jazykoch neakceptovateľná aj preto, že závislosť tvaru slovesa vo funkcii prísudku od substantíva v nominatíve vo funkcii podmetu sa prejavuje markantne, kým v analytických jazykoch sa gramatická nadradenosť subjektu vety voči predikátu tak výrazne neprejavuje, porov. prípady so slovesným prísudkom v minulom čase: slk. *Peter spal. Eva spala. Dieťa spalo./Deti spali*; angl. *Peter/Eva/Children slept.*; nem. *Peter/Eva/das Kind schlief, resp. hat geschlafen.*

Ak vychádzame z faktu, že podstatu syntaxe treba vidieť vo vzťahoch medzi komponentmi vetnej štruktúry, potom centrálny status vo vete (prototypovej) nemôže zaujímať jeden komponent, ale vzťah medzi konštitutívnymi komponentmi vetnej štruktúry. Ako sme naznačili vyššie, je to vzťah nominálnej frázy (*noun phrase*) a verbálnej frázy (*verb phrase*), ktorých jadrom alebo riadiacimi členmi (*head*) je substantívum v nominatíve v nominálnej fráze v pozícii podmetu a verbum finitum vo verbálnej fráze v pozícii prísudku.

Argumentáciu v prospech nášho náhľadu napokon nájdeme aj v publikáciách, ktorých autorkou alebo spoluautorkou je doc. M. Ivanová. Napríklad vo Vybraných aspektoch valencie... na s. 42 – 43 sa pri interpretácii štruktúry kauzálnej reťaze konštatuje: „*Tripartitná štruktúra kauzálnej reťaze (spôsobiť – stať sa – stav) vychádza z našej skúsenosti s udalosťami založenej na tom, že udalosti sa nedejú samy od seba, bez toho, aby ich niečo spôsobilo...*“ Základné konceptuálne východisko pre prototypickú vetnú štruktúru (agens – dej – paciens) predstavuje aj model biliardovej gule Ronalda Langackera, vychádzajúci z toho, že „činnosť vzniká, keď jeden objekt realizuje kontakt s iným objektom, pričom tento kontakt sprevádza transfer energie“ (Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky (2013, s. 19). Ide v podstate o trojčlenný reťazec, na začiatku ktorého je objekt ako energetický zdroj a ten svojou „silou“, energiou pôsobí na objekt „fungujúci ako energetická výlevka“ (tamže). Pri tomto výklade sa právom poukazuje na paralelu s Paulinyho koncepciou dejania.

S tým korešponduje aj princíp sekvenčného usporiadania ako jeden z prejavov ikonickosti v syntaxi, opierajúci sa o similaritný vzťah medzi poradím udalostí v mimojazykovej skutočnosti a jeho syntagmatickou realizáciou (tamže, s. 114 – 115). Dominujúce poradie subjekt – objekt, charakteristické pre 95% svetových jazykov, sa vysvetľuje ako „odraz prirodzeného vnímania udalostí uskutočňujúcich sa v temporálnom slede od agensa k paciensovi...“ a postavenie objektu za slovesom ako princíp kontiguity, čiže „ako ikonický odraz tesného kauzálneho vzťahu medzi akciou agensa a dôsledkom pre paciensa“ (s. 115).

K poznámke v monografii (Sloveso vo svetle..., s. 88), že „definícia verb ako dynamických príznakov substancií sa nevzťahuje na statické verbá“, treba podotknúť, že dynamický príznak sa vzťahuje aj na statické slovesá, a to vďaka gramatickej kategórii času vyjadrujúcej priebeh deja v čase.

Uvedené poznámky k opozícii nomocentrizmus verus verbocentrizmus nijako neznižujú vysokú kvalitu práce, ktorú doc. M. Ivanová vykonala v oblasti výskumu valencie slovenských sloves. Treba ich vnímať skôr ako diskusiu o naznačenej problematike.

Široký lingvistický bádateľský záber doc. M. Ivanovej sa rozširuje o výskum modálnosti a modálnych sloves v slovenčine, ktorý zavŕšila publikovaním monografie *Modálnosť a modálne verbá v slovenčine* (2017). Tejto práci predchádzalo viacero štúdií a kapitola *Modálne relátory v slovenčine*, ktorá je súčasťou monografie *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny* (2010). Na túto problematiku nadväzuje výskum evidenciality v slovenčine, v rámci ktorého participuje na medzinárodnom projekte venovanom výskumu evidenčných operátorov vo všetkých slovanských jazykoch. Aj o tejto problematike doc. Ivanová publikovala niekoľko hodnotných a zaujímavých štúdií (jednu z nich som posudzoval ako recenzent).

Ako sme spomenuli v úvodnej časti posudku, záslužnú prácu aj z hľadiska využiteľnosti v lingvistickej aj nelingvistickej sfére doc. Ivanová vykonala v oblasti morfológie, slovotvorby a lexikológie (v súčasnosti je vedeckou redaktorkou 4. dielu Slovníka súčasného slovenského jazyka).

Teoreticko-metodologický koncept valencie slovesa vypracovaný doc. Ivanovou rozvíjali, resp. rozvíjajú jej doktorandky, z ktorých dve ukončili štúdium a štúdium jednej aktuálne prebieha. O dobrej úrovni dizertačných prác oboch doktorandiek svedčí skutočnosť, že ich práce boli knižne publikované.

Na záver konštatujem, že doc. Martina Ivanová nielenže spĺňa, ale aj prekračuje všetky kritériá stanovené na udelenie vedecko-pedagogického titulu profesorka v odbore habilitačného konania a inauguračného konania slovenský jazyk a literatúra.

Odporúčam, aby doc. Mgr. Martine Ivanovej, PhD. po úspešnom inauguračnom konaní a po splnení všetkých vysokoškolskou legislatívou predpísaných podmienok bol udelený akademický titul profesor v odbore habilitačného konania a inauguračného konania slovenský jazyk a literatúra.

V Nitre dňa 15. februára 2020

prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc.